

Богашко О.Л.

Аспірант Уманського державного
педагогічного університету
імені Павла Тичини

УДК 351.82 (477.46)

Теоретичне обґрунтування економічної сутності регіону

I. Вступ. З проголошенням незалежності України та переходом до ринкових відносин особливої ваги набув регіональний підхід у розвитку економіки держави. Сучасна стратегія ринкових перетворень має бути спрямована на побудову економічно могутніх регіонів, які б самостійно вирішували поточні завдання та виконували свої функції без додаткового залучення коштів з державного бюджету. Завдання держави на даному етапі полягає у забезпеченні однакових стартових можливостей розвитку регіонів, створенні умов для активізації ініціативи і внутрішніх джерел соціального і економічного зростання, підтримки відсталих регіонів. Проблема вдосконалення територіальної організації суспільства привертає все більшу увагу практично всіх політичних сил України, державних органів влади, громадських організацій, науковців.

Теоретичні аспекти та практичні рекомендації по вдосконаленню соціально-економічного розвитку країни та її регіонів розробляють провідні вітчизняні науковці. Ґрунтовні дослідження перспектив сталого розвитку України в умовах перехідної економіки провела Герасимчук З.В., результати яких висвітлила на сторінках монографії „Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації” [1]. Необхідність державного контролю за регіональними процесами обґрунтовано рядом авторів у книзі під редакцією Долішнього М.І. „Регіональна політика: методологія, методи, практика” [2]. Значний інтерес та практичну цінність має праця Савченка В.Ф. „Науково-методичні основи регулювання економічних процесів в регіоні” [13].

Погляди, щодо важливості врахування регіонального аспекту в становленні економіки країни, обстоюють такі вчені, як Амоша О.І., Бочок М.П., Єпіфанов А.О., Коломийчук В.С., Павлов В.І., Сімків Л.Є., Чумаченко М.Г. та інші [3; 5; 10].

Таким чином, актуальним завданням сьогодення є погляд на значення та роль регіону в розвитку економіки держави. Для цього, перш за все, необхідно з'ясувати сутність регіону, дати науково обґрунтоване визначення даному поняттю. Це сприятиме обдуманому використанню даної категорії в державних програмах, концепціях, планових документах; забезпечить послідовне вивчення усіх питань, що тим чи іншим чином торкаються регіону.

Дослідження регіональних проблем та перспектив економічного розвитку регіонів практично не можливо провести без визначення їх територіальних меж. Думки українських економістів-географів з цього приводу досить різнобічні. Однак, слід зазначити, що дане питання досить важливе як з теоретичної, так і з практичної точок зору, а тому потребує однозначності та логічної обґрунтованості.

II. Постановка завдання. В ході наукового дослідження було поставлено за мету досягнення наступних цілей:

1. дати визначення поняттю „регіон” з позицій наукової обґрунтованості, об’єктивності, чіткості, завершеності пояснення;
2. навести існуючі на сьогодні погляди щодо регіоналізації України та висловити своє бачення сучасних меж регіонів.

Під час написання роботи був широко використаний літературний метод, який передбачає детальне вивчення регіону за допомогою відбору і огляду літературних джерел, законів, нормативних актів, постанов. Основні характеристики об’єкта дослідження, виражені у словесній формі, є результатом описового методу, який використано для висвітлення результатів дослідження.

III. Результати. Кожна наука оперує певною сукупністю термінів і категорій, що утворюють її понятійний апарат. У регіональних дослідженнях основоположною категорією, інтегрованим об'єктом пізнання виступає регіон. Знайомство з монографіями та публікаціями виявило термінологічну різноманітність у трактуванні сутності регіону, яка потребує визначеності та наукової однозначності.

В перекладі з латинської регіон (regio) – країна, край, область, район, округ [7]. Саме в такому значенні вживається це слово у міжнародних регіональних дослідженнях.

У вітчизняній економічній літературі склалось два підходи до визначення сутності регіону: економіко-географічний та відтворювальний. Науковці, що заклали основи регіональної економіки ще за часів Радянського Союзу, притримуються економіко-географічного підходу, в центрі якого – розгляд регіону як цілісної частини господарства країни з певною територією, яка характеризується своєю спеціалізацією та має стійкі внутрішні зв'язки, що забезпечують комплексне використання ресурсів.

Так, М.І.Некрасов, який ввів в наукову лексику поняття “регіон”, розглядає його як територію країни з більш-менш однотиповими природними умовами і характерним напрямом розвитку продуктивних сил на основі поєднання комплексу природних ресурсів з відповідною наявною та перспективною матеріально-технічною базою, виробничою та соціальною інфраструктурою [9, с.33].

Є.Б.Алаєв в своїй монографії регіон визначає як територію, що характеризується єдністю, взаємозалежністю складових елементів, цілісністю; причому ця цілісність об'єктивна умова та закономірний результат даної території [8, с.45].

В.А.Поповкін, утверджувач регіонально-цілісного підходу в економіці, вважає, що регіон слід розглядати, як територіальну частину народного господарства країни, якій органічно притаманні географічна цілісність і економічна спільність [12, с.35].

Наведені визначення є досить чіткими і об'єктивними та зайняли чільне місце в регіональній економіці. Однак, на сучасному етапі розвитку регіональної науки, вони є недостатніми, оскільки не в повній мірі висвітлюють ті процеси, що протікають в регіонах. Економіко-географічний підхід передбачає розгляд регіону з позицій ефективності розміщення продуктивних сил. Вихідним моментом сутності поняття обрано географічну територію на якій виникають і розвиваються економічні відносини.

Найповніше сутність регіону можливо розкрити використовуючи відтворювальний підхід, який нині є прогресивнішим. В цьому сенсі хочемо відмітити, що даний підхід не виключає, а тим більше, зовсім не заперечує положень економіко-географічного підходу, а лише доповнює їх, надаючи нового змісту. Відтворювальний підхід передбачає розгляд різноманітних процесів, що відбуваються на певній території (взаємодія людини і природи в ході господарської діяльності) в їх єдності, взаємообумовленості, розвитку. Серед його прихильників відомі вчені-регіоналісти: М.І.Долішній, С.І.Дорогунцов, М.Тимчук, А.Мазур, І.Р.Михасюк, А.С.Новоселов та ін.

А.Мазур, приміром, притримується думки, що у рамках розвитку теорії і практики регіональної економіки регіон є поняттям адміністративно-економічним, і під ним слід розуміти територіально-спеціалізовану й адміністративно-окреслену частину національної економіки, яка характеризується єдністю та цілісністю відтворювального процесу й управління [8, с.46].

Виходячи з вищенаведених концептуальних позицій до розуміння суті регіону, ми пропонуємо таке визначення: регіон – це адміністративно-окреслена, територіально суцільна частина країни, яка має своєрідний комплекс природних, трудових, матеріальних, інформаційних чи інших ресурсів, що визначають її спеціалізацію та напрям господарської діяльності в системі державного господарства, забезпечують відтворювальний процес розвитку, сприяють економічній самостійності у вирішенні внутрішніх питань життєдіяльності.

Загальноприйнятий в регіональній економіці територіальний поділ країни представлений трьома основними рівнями: макрорівнем, мезорівнем і мікрорівнем. Макрорівень передбачає розгляд великих регіонів, економічних районів, країни в цілому. На мезорівні розглядаються територіальні системи економічних підрайонів і адміністративних областей. На мікрорівні об'єктом дослідження виступають локальні територіальні утворення, тобто окремі міста, селища і села, адміністративні райони [3, с.75; 10, с.47]. Тобто ці рівні відображають адміністративно-територіальний устрій України, який представлений ієрархічною триступеневою системою: центр – область – район.

На нашу думку, на сучасному етапі під регіоном слід розуміти область, яка виступає основним структуроутворюючим елементом країни та виражає загальнодержавні інтереси на місцях. Адміністративна область – це частина території країни, яка має свою організаційну структуру, систему державних органів управління та обмежена адміністративними кордонами. При цьому характерними ознаками області є:

- наявність територіально-виробничої структури;
- існування інтегрованого середовища, яке функціонує переважно за замкнутим виробничим циклом;
- можливість створення кінцевої продукції на основі територіального поділу праці і ефективного використання природних ресурсів;
- функціонально-просторове середовище, в якому здійснюється погодження регіональних і всіх наявних на визначеній території аспектів економічного відтворення;
- функціонування єдиної комунікаційної, транспортної та економічної системи;
- відносна самостійність господарювання в рамках національної економіки за рахунок забезпечення власними трудовими, матеріальними і фінансовими ресурсами;
- наявність розвинутої ринкової інфраструктури [8, с.46].

Деякі вчені розглядають область як головну адміністративно-територіальну одиницю, сукупність взаємопов'язаних самоврядних і економічно самостійних міст і районів, що концентруються, як правило, навколо найбільшого міста, обласного центру. При цьому наголошується, що роль центру в області повинна полягати у проведенні на її території федеративної політики (зокрема регіональної політики), яка в умовах демократизації економічного і соціального життя в країні дістала потужне доповнення у формі багатократно посиленої відповідальності місцевих рад за створення і реалізацію власної стратегії і тактики регіонального розвитку [3, с.74-75].

Кількісні та якісні параметри природних, трудових, матеріальних ресурсів та ступінь їх господарського освоєння обумовлюють рівень економічного розвитку регіону. Наявність цих ресурсів, а також комплексне їх використання в межах певної окресленої території значним чином залежить від правильної побудови адміністративно-територіального устрою, який має відповідати не лише вимогам ефективного державного управління, а й потребам соціально-економічного розвитку регіонів.

Слід зазначити, що в останні роки активізувалося обговорення методологічних і прикладних проблем вдосконалення адміністративно-територіального устрою України в працях з регіональної економіки, політичної географії, економічної і соціальної географії. Але більшість праць присвячені економічній, суспільній, соціально-економічній регіоналізації країни. При цьому нові схеми економічного чи суспільного районування прив'язуються, як правило, до існуючого адміністративно-територіального поділу [5, с.33].

Сучасний адміністративно-територіальний поділ України, зазнавши ряд перетворень з початку ХХ ст., остаточно сформувався в кінці 60-х років (за винятком того, що Кримська область стала Автономною Республікою Крим після виборення Україною незалежності), і складається тепер з 24 областей, Автономної Республіки Крим, 2-ох міст спеціального статусу – Києва та Севастополя. У складі областей і АР Крим виділено 490 районів, 448 міст (з них

169 обласного підпорядкування), а також райони в містах, селища і села [5, с.17].

В ст.132 Конституції України зазначено, що “територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади, збалансованості соціально-економічного розвитку регіонів, з урахуванням їх історичних, економічних, екологічних, географічних і демографічних особливостей, етнічних і культурних традицій [6, с.62].

Водночас, на сьогоднішній день невідповідність між адміністративно-територіальним поділом і соціально-економічними особливостями розвитку території є очевидною.

Значною мірою це пов'язано з тим, що в складі колишнього “єдиного народногосподарського комплексу СРСР” економіка України була підпорядкована політиці, що формувалась без врахування інтересів українського народу, регіональних умов та економічних можливостей окремих регіонів. Україна розглядалася цілісним регіоном, що призвело до створення негармонійної, деформованої, позбавленої внутрішніх імпульсів для свого розвитку структури економіки. [1, с.159-160].

Пропозиції по вдосконаленню сучасного адміністративно-територіального поділу України знайшли своє відображення у розробках схем економічного районування країни. Упродовж останніх років плідно працювали в цій сфері такі українські вчені, як М.М.Паламарчук, М.С.Дністрянський, Ф.Д.Заставний, М.Д.Пістун, О.І.Шаблій, В.А.Поповкін, М.І.Долішній та інші.

Порівняння України з іншими державами свідчить, що її територія в адміністративному поділі подрібнена [14, с.348]. Тому досить актуальним питанням виступає укрупнення регіональних адміністративних одиниць.

В.А. Поповкін обґрунтував поділ України на 5 макрорайонів: Центрально-Український (Київська, Чернігівська, Житомирська, Черкаська та Кіровоградська області), Донбас і Нижнє Придніпров'я (Донецька, Дніпропетровська, Луганська, Запорізька області), Слобідська Україна

(Харківська, Сумська, Полтавська області), Причорноморський (Одеська, Миколаївська, Херсонська області та АР Крим), Західноукраїнський (Рівненська, Волинська, Львівська, Івано-Франківська, Тернопільська, Вінницька, Хмельницька, Чернівецька області). [1, с.163]. На його думку, в макроекономічних районах, міжобласних утвореннях сформувались та продовжують формуватись потужні територіально-виробничі комплекси, до складу яких входять практично усі галузі народного господарства. Разом з тим, автор “Регіонально-цілісного підходу в економіці” відмічає, що аналіз для здійснення районування доцільно почати з адміністративних областей, так як область виступає “мінімальним масштабом територіального утворення, для якого є виправданим з методологічної, практичної, управлінської точок зору обчислення загального рівня соціального та економічного розвитку [11, с.15-16].

О.І.Шаблій виділяє 6 специфічних соціально-економічних районів та АР Крим: Східний, Центральнo-Східний, Центральний, Північно-Східний, Західний, Південний та АР Крим. Значна роль в даному поділі відводиться найбільшим містам України, що повинні стати своєрідним центром регіонального розвитку територій [1, с.163]. Позитивним фактом є і те, що АР Крим згідно статусу автономії виокремлено в окремий макрорайон.

Як бачимо, в наш час існують різні підходи до районування, розроблені різними школами економістів-регіоналістів і економіко-географів і опубліковані в навчальних посібниках, періодичних виданнях. Кожне з них має свої переваги і недоліки. Слід погодитись з думкою, що потрібне єдине, загальновизнане, науково обґрунтоване районування України, яке в період реформування економіки сприятиме прийняттю точних і конкретних рішень у регіональній політиці держави, може бути використане для отримання нових знань про соціально-економічний розвиток регіонів, їх еволюцію. [1, с.162].

Впровадження в життя тієї чи іншої схеми економічного районування в даний період невиправдане, оскільки тягне за собою величезні фінансові витрати. Крім того наукові дослідження, проектні роботи, реалізація схем

вимагатимуть значного періоду часу [5, с.39]. Саме тому, сучасний адміністративно-територіальний поділ є найоптимальнішим варіантом дослідження регіональних пропорцій в розвитку економіки держави. Виходячи з даної позиції, під регіоном пропонуємо розуміти адміністративну область.

IV. Висновки. В результаті проведеного нами аналізу наукової літератури, було виокремлено два основні підходи до визначення терміну „регіон” – економіко-географічний та відтворювальний. Узагальнюючи теоретичний досвід дослідження даного поняття та притримуючись відтворювального підходу, нами запропоноване слідує визначення: регіон – це адміністративно-окреслена, територіально суцільна частина країни, яка має своєрідний комплекс природних, трудових, матеріальних, інформаційних чи інших ресурсів, що визначають її спеціалізацію та напрям господарської діяльності в системі державного господарства, забезпечують відтворювальний процес розвитку, сприяють економічній самостійності у вирішенні внутрішніх питань життєдіяльності.

Територіальними межами регіону, на даному етапі розвитку економіки України, доцільно розглядати кордони адміністративних областей.

На нашу думку, з’ясування питання щодо визначення терміну „регіон” та його територіальних меж сприятиме послідовному, науково обґрунтованому, підходу до формування стратегії економічного розвитку регіону (області), розробки регіональних програм розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Герасимчук З.В. Регіональна політика сталого розвитку: методологія формування, механізми реалізації. – Луцьк: Надстир’я, 2001.-528с.
2. Долішній М.І. Регіональна політика: методологія, методи, практика / М.І.Долішній, П.Ю.Беленький, В.Я.Бідак і ін. – Львів, 2001.-719с.
3. Спіфанов А.О., Сало І.В. Регіональна економіка: Навч. посібник. – К.: Наукова думка, 1999.-343с.

4. Закон України „Про місцеве самоврядування в Україні” // *Голос України*. – 1997. - №102. С.5-14.
5. Коломийчук В.С. Соціально-економічний розвиток адміністративного району в умовах перехідної економіки. – Тернопіль: Укрмедкнига, 2001.- 440с.
6. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року // Офіційне видання Верховної Ради. – К., 1996.
7. Ивакин А.П. *Англо-русский словарь*. – К.: Аконтит, 1997, 558с.
8. Мазур А. Методологічні аспекти становлення та розвитку регіональної економіки // *Економіка України*, 1994. №8. – С.44-48.
9. Некрасов Н.И. *Региональная экономика*. – М.: Экономика, 1975.
10. Павлов В.І. Політика регіонального розвитку в умовах ринкової трансформації. – Луцьк: Надстир'я, 2000.-580с.
11. Поповкін В.А. та ін. Рівні соціально-економічного розвитку регіонів України / В.А.Поповкін, А.П.Калитенко, В.О.Розинка. – К.,1994.-78с.
12. Поповкін В.А. Регіонально-цілісний підхід в економіці. – К.: Наукова думка, 1993,-148с.
13. Савченко В.Ф. Науково-методичні основи регулювання економічних процесів в регіоні. – Чернігів: Чернігівський ЦНТЕІ, 2000.-251с.
14. Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Україна в ХХІст.: концепція та моделі економічного розвитку. Щорічник наукових праць. - 2001.-Вип.23
15. Стеченко Д.М. *Управління регіональним розвитком: Навч. посібник*. – К.: Вища школа, 2000.-224с.